

Az új módszerek alkalmazásától nem szabad félnünk, mert a modernebb oktatásra való törekvés ezt meg is követeli tőlünk. A szocialista iskola tanítója ne legyen csupán a felső iskolaügyi szervek utasításainak végrehajtója, kész receptek elfogadója, hanem legyen szakmájában, egészemélyben kutató, felfedező és alkotó is.

Dr. ZENTAI KÁROLY

főiskolai docens

A tanuló önálló (otthoni) tanulásának előkészítése a tanítási órán

Problémánk tárgyalása előtt utalunk folyóiratunk előző két számában e kérdéssel foglalkozó cikkünkre. Jelen fejtegetésünk az ott található gondolatok szerves folytatását képezzik.

Problémánkat a következőkben fogalmazhatjuk meg:

a) milyen módon teremtünk kapcsolatot az iskolai munka és a tanuló önálló (otthoni) tanulása között,

b) hogyan vezessük be a tanulót egyes eszközök és módszerek alkalmazásába?

A tanítási órára való közvetlen felkészülés során világosan áll előttünk az óra feladata. Minél magasabb osztályban tanítunk, annál összetettebb; *nagyobb* anyagot kell a tanulónak megismernie egy-egy tanítási óra során. A problémák megoldását legtöbbször az nehezíti meg, hogy az egyes összetevők felismerése már csak gondos *elemzéssel* lehetséges. A legbonyolultabb anyag alapja is egyszerű. A tények, jelenségek lényege is egyszerű.

Az oktatás egyik, minden bizonnyal nagyon fontos feladata, hogy a tanulót rávegye a megismerés helyes útjára. Gondoljunk csak arra, hogy a kölcsönös tömegvonzás tényének és törvényszerűségének felismerése egyszerre hány, egyébként érthetetlen jelenségnek megadta elegendő magyarázatát. Az analfabéta és a gyermek számára az írás-olvasás is rendkívül bonyolult valami. Ezért az első osztályban az írás-olvasás tanulásának problémáját parányi elemekre bontjuk. Azzal kezdjük, hogy a beszédet elemezzük és ezt a hangokig felbontva: *egyszerűsítjük*. Csak abból az egyszerűből kiindulva kezdetünk a tulajdonképpeni olvasás tanításához. Az írás-olvasás tanítását az egyszerű elemek: a betűk tanításával vezetjük be. Az olvasásnál az ismert hangok, az írásnál pedig az ismert betűk kapcsolásának technikája az az egyszerű feladat, amelyre a problémát le kell szűkítenünk. Az egymás mellett látható betűk jelentik azt az *ingert*, amely a tanulót arra serkenti, hogy a betűk által jelzett két hangot egymással összekapcsolja. E két hang összekapcsolása az olvasás eleme. — Az olvasás és írás tanulásának pszichológiai alapja lényegében az, hogy a beszéd egyes hangjaihoz meghatározott (hagyományos) vizuális jeleket, vagyis betűket kapcsolunk. A gyermek az iskolai oktatás nyomán könnyen *megérti*, hogy egy bizonyos jel (a betű) mindig ugyanazt a hangot *jelöli*. Egy másik betű ismét másik hangot. Az első lépés tehát minden tanulónál valamilyen összefüggés, viszony felismerése, *megértése*. A tanuló további tanulása egyszerűen abban áll, hogy ezt a felismert kapcsolatot megerősítse és olyan reflexeket alakítson ki, hogy a vizuális jel a megfelelő hangot, illetve a hang a meghatározott betűt idézze fel tudatában. Az írás és olvasás olyan tevékenység, amelynél a most tárgyalt reflexműködésnek gyors lefolyásának és egyben megbízhatónak kell lennie. Ez csak akkor lehetséges, ha az inger és ennek válasza között nagyon erős kapcsolat épült ki. A gyermek számára ebben a tekin-

retben a *tanulást* a kapcsolat sokszori megismétlése, gyakorlása jelenti. Így építi ki a tanuló a szükséges jártasságot, majd később a készséget az olvasásban és írásban, amikor az olvasásnál a „kapcsolás” teljesen automatizált elemmé vált.

Az oktatás folyamán nemcsak az írásnak és olvasásnak van ilyen alapvető fontosságú szerepe. Egyéb ismeretekkel (számtanban, helyesírásban stb.) hasonló módon készségi szinten kell rendelkeznie a tanulónak. Amikor tehát azt a kérdést vizsgáljuk, hogyan vezetjük be az első osztályos tanulót az írás-olvasás tanulásába, lényegében az általános menet megállapításához a konkrét helyzetet vizsgáljuk.

Az olvasás tanulásánál az első lépést akkor teszi meg a gyermek, amikor világosan látja a betűnek mint jelnek és a hozzátartozó hangnak a kapcsolatát. Természetesen ezt a még meg nem erősödött kapcsolatot zavarja minden új betűnek a megtanulása. Hiszen egymást követik az új jelek, amelyek ismét egy-egy új hanghoz kapcsolódnak. Egy-egy jelet (betűt) a megfelelő hanghoz olyan szoros, sztereotip jelleggel kell kapcsolni; hogy egyik kapcsolat ne zavarja a másikat. Ez azt jelenti, hogy a betűnek a megerősített reflexkapcsolatban inger szerep van, amely sztereotip jelleggel váltja ki a hozzá kapcsolódó hangot, mint annak válaszát. Így az olvasás tanulásának további lépése is egyszerűvé válik. Az egymás mellé írt két betű (például: ló=1+ó) jelzésére a két hangot is össze kell kapcsolnia a tanulónak. A betűk szorosan egymás mellé helyezve azt „jelzik” a tanuló számára, hogy azokat össze kell kapcsolnia. A tanulásnak ebben a szakaszában a reflexnek továbbfejlesztése történik, úgy azonban, hogy e reflex kiváltásában (hangok kapcsolása) ott szerepel a betű önálló felismerése, mint elem. Természetes, hogy most a fő feladat az egymást követő hangok szótaggá történő összeolvasása.

Összegezve: A tanulás első mozzanata mindig valamilyen összefüggésnek, kapcsolatnak a felismerése, megértése. Didaktikai értelemben ennek hiányában nem beszélhetünk tanulásról.

A második lépés a megértett kapcsolatok megerősítése. Minden tanult reflex annál könnyebben, sikeresebben váltható ki, minél erősebb az inger és válasza között kiépített kapcsolat. A tanultak megerősítésénél tehát ismételten kiváltatjuk a feltételes reflexeket, vagyis mind merevebb lefolyásúvá tesszük azokat. A gyakorlás módját úgy választják meg, hogy *egyszerre* minél kisebb számú új kapcsolat megerősítéséről legyen szó. A feladatoknak leegyszerűsítése meggyorsítja a tanulás ütemét, mert megkönnyíti a tanuló számára a probléma áttekintését. A nevelőnek egyik legfontosabb feladata, hogy a zavaró problémákat kiküszöbölje a tanulás útjából.

Lényegében az új ismeret elsajátításának, a *tanulásnak* abban a szakaszában, amikor a tanuló már az ismeretek *rögzítését* végzi, mindig ehhez hasonló, de feltétlenül egyszerű elemekre épülő reflexek létrehozásáról, illetve megerősítéséről van szó. Ez történik, amikor a gyermek a szorzótáblát *tanulja*. De ugyanilyen egyszerű kapcsolatokat létesít a tanuló meghatározott tények (mint elemek) között, amikor megtanulja, hogy valamely táj természetes növényzete függ az éghajlattól, vagy megtanulja valamely ország fontosabb városait, vagy, hogy a történelemben egyes évszámokhoz bizonyos események fűződnek, egyes társadalmi jelenségek sajátos okokkal függenek össze stb.

Oktatásunk során az egyes tantárgyak keretében kultúránk *leglényesebb* alapismereteit közvetítjük. Ennek a leglényesebbnek a felismerése a helyes összefüggések biztos meglátását, a zavaró körülmények kizárását követeli. Magának az iskolai munkának is olyannak kell lennie, hogy az mindig híven tükrözze a *lényeg*et, ami mindig egyszerű. Elégedjünk meg a szükséges tényekkel, biztosítsuk a legfontosabb adatok megismerését, alkossuk meg ítéleteinket, megállapításainkat könnyen érthető

módon, szabatosan, mert a sallangoktól mentes ismeret helyesen, világosan mutatja a valóságot. A tanuló otthoni önálló munkájától csak abban az esetben várhatunk kelendő eredményt, ha az összefüggések felismertetését, a lényeg kiemelését már az iskolában biztosítottuk.

Így érkezünk el problémánk első kérdéséhez:
milyen módon teremtünk kapcsolatot az iskolai munka és a tanuló önálló tanulása között?

A tanítási órára való felkészülésnél akkor járunk el helyesen, ha az összefoglalásokat (döntően az óra végén tartandó összefoglalás eredményét) teljes pontossággal, szabatos megfogalmazásban, írásban rögzítjük a magunk számára. Ebben mindannak — de aligha többnek — szerepelnie kell, amit a tanulónak órák, hetek vagy esetleg évek múlva is tudnia kell. Természetesen nem hiányozhat ebből az összegezésből az, ami nélkül a tanuló az anyag további részét nem sajátíthatja el hézagtanul. Amikor például a vízi növények életfeltételeiről beszélünk, akkor számukra fontos annak felismerése, hogy a növények általános életfeltételeinek egy sajátos, tehát differenciált esetéről van szó, és a tanuló számára éppen az a lényeges, hogy a *különösen* maradéktalanul hagyja meg az általánost, de emelje ki a *megkülönböztetőt*. Így válik számára a kérdés *egyszerűvé*, és éppen ezért könnyen felfoghatóvá is.

A táblai vázlat szerepe a tanuló önálló munkájának előkészítésében:

Az óra összefoglalását jól készíti elő a tanítás közben kialakított rövid, kizárólag a lényegre szorítókozó vagy a lényeget megfelelő elrendezéssel, technikai eszközzel kiemelő *táblai vázlat*.

A vázlat befejezése, s főleg az adatainak leegyszerűsítése különféle technikai megoldásokkal (aláhúzás, színes kréta, kapcsoló jelek, nyilak stb. alkalmazása) az összefoglaláskor is történhet.

A tanuló munkáját akkor támogatja sikeresen a vázlat, ha annak összeállításában ő is részt vett. Így már a vázlatkészítés közben tudatosul számára, hogy a vázlat egy-egy adata a tanítási óra anyagának melyik, milyen mozzanatát sűríti, reprezentálja. A vázlat készítése közben ismeri fel, milyen emlékeztető, gondolatébresztő, rendszerező, összefüggéseket tükröző stb. szerepe van a vázlatnak. Azonban ettől a felismeréstől eltekintve külön is gondolnunk kell arra, hogy a tanuló megtanít-suk, hogyan értékesítheti az iskolában közösen készített vázlatot az önálló tanulása közben. Leghelyesebb módszernek látszik, hogy egy-egy alkalommal együtt készü-lünk a tanulókkal a közös vázlat alapján az óra anyagából. Ilyen tanulás-gyakorlást beiktathatunk valamely vegyes típusú óra összefoglalása után, vagy ahelyett, vagy pedig egy ismétlő, rendszerező óra mozzanataként. A vázlat felhasználását megkönnyíti a tanuló számára, ha bemutatjuk, hogyan lehet az óra anyagát a vázlat alapján összeállított kérdésekkel felbontani. Szoktatásul jól bevált az a módszer is, amikor a számonkérés alkalmával a kérdéseket a nevelő is a vázlatra alapozza. (Ez-zel is felhívjuk a tanuló figyelmét a vázlat szerepére.)

A tanítási óra közben alkalmazott részösszefoglalások kiemelik a tárgyalt anyag egy-egy lényeges részét. Például, amikor a cellulózzal tanulunk, megvizsgáljuk annak fizikai tulajdonságait. Egy-egy megállapítást a vizsgálódást követően azonnal egy szóval vagy rövid mondattal rögzítjük (szilárd, rostos, a szokásos oldószerekben nem oldódik stb.). Kérdésünk: *Milyen fizikai tulajdonságokkal rendelkezik a cellulóz?* Emlékeztető: f. tul.: (Itt már mellékessé válik, hogyan végeztük az oldási kísérleteket, vagy hogyan állapítottuk meg az egyes tulajdonságokat, noha a tábla egyik sarkában ott van a tanuló rajza: kémcsövekben oldási kísérlet vízzel,

benzinnel, alkohollal.) — Aztán a kémcsőben vattát hevítünk. A cell. megszenesedett. A vázlatban szerepel: *szenesedik*. — Mi keletkezett a hevítés közben? Ennek a kérdésnek a nyomán eljutunk az *összetételéhez*. (Ismét a vázlat egy adata.) — Összehasonlítást végzünk a keményítővel és a cukorral. — Majd jönnek a további részek összefoglaló szavai: előfordulása, előállítása, felhasználása. — Mindenik vezérszó alatt ott állnak a részletezések. Ezek közül néha ki is emelhetünk egyet-egyet. Például itt a *felhasználásnál* szerepel a papírgyártás. Felsorolhatjuk a papírgyártás egyes mozzanatait a *fenyőfa kitermeléstől . . . a szárításig*.

A tanuló tehát az egyes vezérszavak felhasználásával csoportosíthatja a lényeges adatokat. Ezek segítségével eljuthat a végső, a legfontosabb megállapításig. Példánkánál két kérdés alapján teheti ezt. Miért mondtuk, hogy a cellulóz szénhidrát? Miben különbözik az eddig tanult szénhidrátoktól?

Amikor a vázlatkészítésbe a tanulókat is bevonjuk és arra törekszünk, hogy a vázlat adatainak megállapításában minél aktívabbak és minél önállóbbak legyenek, akkor a legtermészetesebb módon arra is előkészítjük és ráneveljük a tanulókat, hogy később az önálló tanulás közben (pl. a tankönyv alapján) maguk is készítsenek vázlatot. Ilyen módon eljutnak oda, hogy valamely megtanult anyag összefüggő reprodukálásakor is készítsenek vázlatot. Távlati szempontból azt is gyakorolják, hogyan kell gondolataikat egy kérdéssel, témával kapcsolatban valamilyen elv alapján elrendezni. — Így az óra közben készített jó táblai vázlat nagyon alkalmas arra, hogy a tanulókat a lényeg kiemelésére szoktassa.

A házi feladat kijelölésének szerepe:

Az iskolai munkának és a tanuló önálló tanulásának még határozottabb összekapcsolását szolgálja a *házi feladat kijelölése*. A leghelyesebben akkor járunk el, ha a házi feladat kijelölését szinte az összefoglalás szerves részévé tesszük.

Megfigyeléseink azt igazolják, hogy a tanuló házi munkájának jó előkészítése kedvezően kamatozik. A tanuló tanulási kedve általában fokozódik, könnyebben, jobb eredménnyel tanul. A helyes előkészítés után az írásbeli feladatok elkészítésénél ritkán akad probléma, ezért a tanulók nem is hanyagolják azt el. Csökken a hibás megoldások száma. A szövegtanulás, az emlékezés, az óra anyagának újból történő otthoni feldolgozása, a lényeges adatok, összefüggések elsajátítása szintén sokkal jobb eredménnyel jár.

A házi feladat kijelölésénél minden tanulónak világosan kell látnia, hogy mi a teendője. Ismeretes, hogy a legtöbb tanuló — még a felső tagozatban is — a következő órai *felelésre* készül. Törekszünk ugyan arra, hogy a tanuló munkáját az ismeret-elsajátításnak a szándéka motiválja, azonban a serdülés befejezése előtt ebben a tekintetben nem várhatunk állandóan ható tudatosságot. Ezért arra irányítuk figyelmünket, hogy a tanulóban kialakítsuk ezt a meggyőződést: ha az órán figyelt, jól megértette a házi feladatot, és azt lelkiismeretesen el is végezte, akkor aligha érheti meglepetés a számonkérés alkalmával. Természetesen ezzel az is összefügg, hogy a tanulóknak általában ismerniük kell a nevelő *számonkérésének módszerét*. Nem helyes, ha „meglepetésszerű módszereket” alkalmazunk a számonkérésnél. Ilyenkor a tanuló úgy érzi, a nevelő tudatosan megnehezíti, hogy tudásáról, felkészüléséről eredményesen beszámoljon.

Összegezve: a házi feladat megbeszélésének első szempontja a munka tartalmi követelményeinek tisztázása. *Mit kell tudni, mit kell gyakorolni, milyen szinten kell az ismereteket alkalmazni?* E téren viszonylag kevesebb a hiányosság. Annál több

még a teendő a módszerre vonatkozó útmutatások terén. *Milyen módon végezheti el a tanuló a házi feladatát a leggazdaságosabban, a legjobb eredménnyel?*

(Sajnos, sok nevelőt ez a kérdés sem a feladat kijelölésekor, „a lecke feladása” alkalmával, sem pedig a számonkéréskor nem érdekli. Ha a tanuló jól felelt, akkor készült, ha nem tudja „a leckét”, akkor pedig nem tanult! Pedig ez így nem mindig igaz!)

A tankönyv használatáról:

A tanuló tankönyvei tárgyuk, tartalmuk, szerkezetük s főleg rendeltetésük szerint különböző funkciót töltenek be. Mindezek taglalásába most nem bocsátkozhatunk. Fejtegetésünkkel csupán rész megoldásra vállalkozhatunk.

Az I. osztályban a tankönyv a tanuló házi munkája szempontjából kizárólag a gyakorlást szolgálja. Itt tehát arra szorítkozunk, hogy az iskolában kialakított módszer szerint a gyermek tovább gyakorolja például az olvasást. Az olvasásban való előhaladás egyes szakaszaiban újból megtanulja a gyermek az otthoni gyakorlás helyes módszerét. Ezt természetesen nem bízhatjuk a tanulóra. Az iskolában tudatosan, bemutatásszerűen kell foglalkozni az otthoni gyakorlási móddal. Erről a kérdéstről előző számunkban szoltunk. Azt mondtuk, hogy a tanulási készség kialakításának első szakaszában a tanuló az iskolában már begyakorolt módon — lehetőleg minden változtatás nélkül — otthon *tovább folytatja* a gyakorlást. A gyakorlásnak ez a módja csak annyiban újszerű, hogy most nem a nevelő irányítja azt, nem figyelmeztet a hibákra, hanem a tanuló *ezt is* önállóan kell végeznie. Persze, ennél az önálló munkánál könnyen találja magát szembe a tanuló olyan akadályokkal, amelyet az osztályközösség vagy a nevelő segítségével az iskolában nehézség nélkül leküzd. Most ellenben magának kell megkeresnie a módot, ahogyan elháríthatja az akadályokat. — Az iskolai gyakorlás közben ezek a nehézségek részben már felszínre is kerülnek. Hiba lenne, ha a nevelő nem figyelne fel ezekre. Ugyanis éppen ezek a „típus nehézségek” mutatják meg, milyen irányban kell segítséget adni a tanulóknak. Különös gondot kell fordítani a gyengébb tanulókra, mivel ezek önállósága is a leggyengébb lábon áll.

Minden feladatmegoldást ellenőrzésnek kell követnie. A tanulót arra is rá kell szoktatni, hogy a tankönyv segítségével végzett egyszerű gyakorlás közben is ellenőrizze önmagát. A kezdeti fokon különösen nehéz elérni azt, hogy a tanuló rendszeresen és helyes módszerrel ellenőrizze tevékenységét, munkájának eredményét. A gyenge tanuló bármennyire akadozva is olvas, nehezen állapítja meg hibáit. Valamivel könnyebbnek látszik az írásbeli munkákkal kapcsolatos önellenőrzés. A tankönyv ugyanis nemcsak a másolandó szöveget tartalmazza, hanem (írott szöveg másolása esetén) a „hogyan”-ra is mértékül szolgál. Az egyszerű írott szöveg másolását jelentő feladatoknál tehát arra szoktatjuk a tanulót, hogy pontosan figyelje meg a tankönyvben található írást, s mikor lemásolta azt, ne feledkezze el az összehasonlításról. Mit, hogyan kell előzetesen megfigyelnie? Mit, hogyan kell a könyv szövegének és a saját írásának összehasonlításánál *ellenőriznie*? Az összehasonlításnak a módját az *iskolában is gyakorolni kell*. Ugyanis az összehasonlítást a megadott szempontok szerint és jól kialakítható sorrendben kell elvégezni. Ezeket a szempontokat és az összehasonlításnak a menetét a tanuló a közös gyakorlás alkalmával olyan mértékben sajátíthatja el, hogy azt később önállóan is tudja alkalmazni. (Természetesen kezdeti fokon 1—3 szempontnál és ugyanannyi lépésnél többről nem lehet szó!)

Az első osztályban a számtani feladatok megoldásának önálló gyakorlását a tankönyv szemléletes illusztrációk alkalmazásával könnyíti meg. Képekben, ábrák-

kal megismételi, amit a tanuló az iskolában tárgyszámolással gyakorolt. Mivel ennél a tantárgynál a szemléletesség különösen fontos, a tankönyv ábrái azt a célt is szolgálják, hogy a tanuló újra átélje a feladatokban rejlő problémát, ismerje fel az ábrák segítségével azt a valóságot, amelyet azok jelölnek. A tankönyv példáiban adott módszer alkalmazásával jut el a megoldáshoz, mert a tankönyvben ráismer az iskolában már valamilyen formában megoldott feladatokra, sőt a megoldásnak már gyakorolt módját is ismerősnek találja. Természetes, hogy az első osztályos gyermek számára bármilyen tankönyv csak akkor töltheti be szerepét, ha annak használatában *kellő* gyakorlatot szerzett. A tankönyv használatában való jártasságot a számonkérés alkalmával ellenőriznünk kell, s arra kell törekednünk, hogy a tanuló e téren a fokozódó követelmények arányában előhaladást érjen el.

Már az első osztályban állandóan nő a tankönyv szerepe. Fokozatosan a tanuló önálló munkájának mindennapi eszközévé válik. A további osztályokban is lépésről lépésre mind nagyobb szerepet nyer. Az alsó tagozatban a gyakorló szöveg, a példák bírnak nagy jelentőséggel a tankönyvben, de akadnak olyan részek is, amelyek az ismeretek részben önálló elsajátításának, illetve a rögzítésnek eszközei. A környezetismeret munkafüzetei vagy a nyelvtankönyvek alkalmasak arra, hogy a tanuló ne csak a problémák megoldását keresse, hanem maga is *találjon* problémákat.

A felső tagozatban a tankönyvek funkciója kibővül. Mind szerkesztési, mind nyomdatechnikai szempontból más igényeket támasztunk a tankönyvvel szemben.

Minden nevelőnek alapvető feladata, hogy a tanulói által használt tankönyvnek minden sajátosságával tisztában legyen. Tudnia kell, hogy milyen mértékben szabad vagy kell támaszkodnia a tankönyvre. Látnia kell, hogy a tankönyv szövegének tartalma és elrendezése, az ábrák, illusztrációk, a tankönyvben szereplő tények, adatok, kísérletek, példák stb. milyen kapcsolatban állnak a tanítási órán törtétekkel. Pontosán tudnia kell, hogy a tankönyvnek az óra anyagával foglalkozó része szerkezetileg mennyiben tér el a tanítási óra szerkezetétől. Ha a tankönyvben található példák, adatok, kísérletek, ábrák stb. teljesen mások, mint amelyekkel a tanuló az iskolában az órán találkozott, akkor otthon újból önállóan át kell dolgoznia az egész anyagot. Ha az óra és a tankönyv kapcsolata nagyon laza, a tankönyv újabb problémák elé állítja a tanulót. Ezért valamennyi olyan ábrát, illusztrációt, ami a tanuló számára az órán törtétekhez viszonyítva új, a házi feladat kijelölése alkalmával meg kell beszélni.

Miután a felső tagozatban jelentősen megnő az emlékezetet igénybe vevő (lexikális) tananyag, a tanuló számára fontos, hogy a tankönyvet az emlékezésnél, a memorizálásnál jól tudja használni. Ezért a lecke kijelölésénél a tanulók vegyék elő tankönyvüket. Ne elégedjünk meg a lecke „*címének*” és a megfelelő oldalszámnak a közlésével; hanem néhány lényeges utalással fűzzük szorosra az órán törtéteket a tankönyvben található anyaggal.

A tankönyv egyes leckéinek címe akkor helyes, ha a leglényegesebb fogalomra, általánosításra, összefüggésre utal. A cím valóban fejezze ki a lecke tartalmát, mivel a lecke címének és a tartalomnak természetszerű kapcsolata a logikai összefüggéseket általános formában tükrözi. Ezért arra is helyes rászoktatni a tanulót, hogy a rögzítés, gyakorlás, tanulás közben ismételtlen (mintegy futólag) nézze meg a lecke címét. Ezzel megalapozzuk benne azt a szokást is, hogy később, amikor egy könyvet megszakításokkal, huzamosabb időn át olvas, amikor azt ismételtlen kézbe veszi, nézze meg ahnak címét, a könyv szerzőjének nevét, sőt a külső jellegzeteségeit is. (Például a burkolót, kötetst.) Sokszor az érzékeltes adatok nyújtanak segítséget valamely mű-lényeges mondanivalójának emlékezetben-tartásában.

A lecke címének megállapítása után áttekintjük a terjedelmet. Megnézzük a leckéhez tartozó ábrákat, táblázatokat, illusztrációkat, térképet, szöveggyűjteményt,

szószedetet, kiemelt összefoglalásokat, meghatározásokat stb. Eleinte még arra is ki kell térni, hogy milyen a lecke tankönyvi szerkezete. Mennyiben egyezik ez meg az óra menetével? — Ha a tanár a házi feladat kijelölésére jól felkészül, akkor a tankönyv helyes használatának kialakítására szánt szakaszban rövid mondatokban vagy szavakban — valóban csak a lényegre utalóan — elmondja a *tankönyv megtanulandó részének vázlatát*. Közben ezeket a részeket a tanuló is nézi a tankönyvben. Ezzel a módszerrel a gondolatok elrendezésére, vázlatkészítésre, a lényeg kiemelésére szoktatjuk a tanulókat.

A tankönyv használatát megkönnyíti, ha vezérszavakban megállapítjuk a „lecke menetét.”

Külön feladatot jelent a lényeges adatok (nevek, számok, egyéb tényadatok), fogalmak, megállapítások, felsorolások, felosztások, csoportosítások kiemelése. A nagyobb terjedelmű „lecke” fontos adatainak megállapítása, külön tanulása szükséges. Ezek összeállításának módját szintén gyakorolni kell, felhíva a tanuló figyelmét arra, hogy ezek az adatok az új ismeret teljessége szempontjából nem nélkülözhetők, éppen ezért ezeket külön is tanulnia kell. A tanuló könnyen megérti, hogy fontosabb nevek, számok, felsorolások stb. csak úgy maradnak meg emlékezetében, ha ezeket *többször* ismétli, mint az egyszerű szöveget.

A tanuló felkészülési módjának ellenőrzése:

A számonkérés alkalmával nem elégszünk meg a tanuló ismereteinek ellenőrzésével, hanem azt is vizsgálnunk kell, milyen módszert alkalmaz a tanulónál, gyakorlásnál. Különösen gondolnunk kell arra, hogy miként használja fel a tanuló a rendelkezésre álló eszközöket. A tankönyv, a térkép, a táblázatok, gyűjtemények, szemelvények, példatárak stb. szerepét a tanuló nem látja mindig helyesen. Meg kell például tanulnia, hogyan kell használni a térképet, s egyben meg kell szoknia, hogy tanulás közben mindent megnéz a térképen. Ezt olyankor is meg kell tennie, amikor fejből is tudja, hol talál meg valamit a térképen. Meg kell győződnie, hogy a térkép adatainak összefüggéseit is sokkal jobban emlékezetben tartja, ha sokszor maga előtt látja a térképet. Saját magának kell tapasztalnia, hogy a látási benyomások milyen értékes segítséget nyújtanak részére a megőrzésben és az ismeretek felidézésében is.

Az ellenőrzés során ismételten összehasonlítást kell tenni a jól felkészült, és a gyengén szereplő tanulók tanulási módszere között. Nagyon hasznosnak látszik az az eljárás, hogy a jó módszerrel tanuló gyermekek részletesen ismertetik tanulási, gyakorlási módszerüket.

A gyengén szereplő tanulóknál mindig vizsgálni kell a felkészülés hiányosságainak okát. Ennek felderítése már féleredmény.

— A fontosabb irodalomra cikksorozatunk befejezésekor utalunk.

